

Ubehaget som modstandskraft

ESSAY: J.M. Coetzee er én af de bedste nulevende forfattere, en litterær *outlaw* uden rygmærke og tatovering. Foruten apartheidspørgsmålet og den hvide mands skrift, møder vi hos Coetzee et andet og mere slidstærkt «politisk engagement», et spørgsmål der bliver stadig mere påtrængende i en verden hvor politikere og meningsdannere ideologiserer sociale konflikter, nemlig modstanden.

ALEXANDER CARNERA
Forfatter og skribent

«Følelsen af at skrive fiktion er en følelse af frihed, en uansvarlighed, eller bedre, et ansvar overfor noget der endnu ikke har vist sig ...»
J.M. Coetzee, *Doubling the Point*.

Den sydafrikanske romanforfatter J.M. Coetzee modtog nobelprisen i litteratur i 2003 og i modsætning til andre der også har modtaget den store pris er han én af de bedste nulevende forfattere. Coetzee er kendt for stort set aldrig at give nogen interviews. Han er dedikeret vege-tar og cykler flere kilometer hver morgen inden han sætter sig til at skrive. I de senere år er han dog gået hen og blevet en offentlig intellektuel og skriver jævnligt lange og indsigtsfulde artikler og anmeldelser i *New York Review of Books*.¹ Filmatiseringen af én af hans mest kendte romaner, *Vanære* (Disgrace), har netop haft verdenspremieren.² For nylig optrådte han i *absentia* på en international litteraturfestival sammen med den kinesiske forfatter Gao Xingian om emnet: «Litteraturen i dag». Coetzee læste i den forbindelse op fra sin seneste bog: *Dagbog fra et dårligt år*. Coetzee, der er mistænksom overfor enhver politisk retorik, blev i mange år marginaliseret i sit ét hjemland Sydafrika og i 2002 flyttede han til Adelaide i Australien.

Selvom hans bøger adresserer den postkoloniale situation i Sydafrika, Apartheidspørgsmålet og den hvide mands skrift, møder vi hos Coetzee et andet og mere slidstærkt «politisk engagement», et spørgsmål der bliver stadig mere påtrængende i en verden hvor politikere og meningsdannere ideologiserer sociale konflikter (at eksempelvis krisen i Kosovo kun skulle være et spørgsmål om etniske modsætninger), hvor selv forfattere og intellektuelle reducere litteraturens engagement til et spørgsmål om at sikre mennesker rettigheder. Når dette er opnået har vi nået målet, synes at være holdningen i dag.

En ubehagelig form for sandhedssøgen, der gør engagementet og modstanden til noget byrdefuldt og krævende

Det er blevet sagt om Coetzee at hans litteratur udtrykker en modstand og en mistænksomhed overfor enhver ortodoksi, inklusiv modstanden selv.³ Han skriver en ubehagelig form for litteratur, en litteratur der skaber uro, som måske plager læseren, og ligesom den norske forfatter Tor Ulven er det nødvendigt for ham at insistere på det ubehagelige ved eksistensen. Der er allerede morfin nok i omløb, som Ulven udtrykte det. Man kan tale om en ubehagelig form for sandhedssøgen, der gør engagementet og modstanden til noget byrdefuldt og krævende.

For Coetzee bliver spørgsmålet om modstand et spørgsmål om litteraturens plads i vores liv (og litteraturen findes overalt), at de impulser og handlinger der former vores livs etiske eksistens, impulser for handlinger, respekt, generositet, skønhed, ikke på adækvat vis kan udtrykkes i filosofiens, politikens eller teologiens diskurs, men at de har deres naturlige element i litteraturen – ikke så meget fordi littera-

John Malkovich i filmatiseringen af Coetzees *Disgrace*. © SF Norge

turen mimer vores daglige eksistens, men fordi den er i stand til at tage os gennem en *intens oplevelse* via disse anderledes-styrede impulser og handlinger. Coetzee vil insistere på at modstand er det som vækkes til live med vores *opmærksomhed* overfor *vanskelighederne* ved vores status som subjekter, som erkendende mennesker, som et menings- og værdisøgende dyr. Coetzee's litteratur lyser af det som Iris Murdoch har kaldt for «opmærksomhedens ordforråd», en stemme der kæmper mod tørhedens tid, som forsøger at finde mæle på den anden side af ironien, at begå den omvendning der handler om at vende tilbage «fra det selv-centrerede oprigtighedsbegreb til det andet-centrerede sandhedsbegreb»⁴

Postironien hos Coetzee handler ikke om at sætte familien overfor Staten og samfundet

MED FINANSKRISEN og Obamas nyvalg hører man, at kynismens tid skulle være over. Men kampen mod kynismen bliver man ikke sådan færdig med. Vi har i lang tid levet med magtens arrogance og med ironien som et mål i sig selv, vi har levet med Pulp Fiction, kravet om at skulle være cool. Litteraturen er i fare for at miste sit

modstandspotentiale så snart den kommercielle populærkultur bevæger sig ind på forfatterens enemærker. Den bliver tandløs og ufarlig.⁵ Ironien kan selvsagt være produktiv når den angriber sig selv, når den giver plads til pathos, men allerede distinktionen mellem det alvorlige og det legesyge, holder ikke vand i Coetzee's univers. Her er der noget andet på spil. Han dyrker ikke familiens opløsning som et postmoderne træk i tiden, og postironien hos Coetzee handler ikke om at sætte familien overfor Staten og samfundet.

Overfor disse størrelser placerer han løsgængerer, det tilfældige møde, kvinden der har trukket sig tilbage til sin farm, sin sygdom, sin kamp for selvbevarelsen, eller simpelthen den der har slået sig ned mellem land og by – her opstår modsystemet. Coetzee er en litterær *outlaw* uden rygmærke og tatovering. Skal man kynismen og ironiens døgnfluer til livs skal man kæmpe mod den intellektuelle kolonisering af sindet der i dag lever side om side med videnssamfundets produktive kræfter bestående af lingvistiske kompetencer, viden og forestillingskraft.⁶ Man må frigøre noget vi ikke kan forestille os, noget vi ikke på forhånd kan identificere.

Litteraturens opgave er den at træde ind i dette mellemværende, at befinde sig i midten, midt imellem tingene, at manøvrere i det problematiske. Modstanden bliver ikke bare modstand, men en besindelse på noget vi ikke kan ignorere, en udsat eksistens, den anden. Men skal man bruge ordet etik om Coetzee's litteratur, er det ikke fordi at en bestemt moral *afkræ-*

ver en bestemt adfærd eller visse pligter, men snarere at etik er det der kommer til udtryk gennem refleksionens egen bevægelse. Litteraturens styrke er på intensiv vis at oplade begivenheders (etiske) kraft, at det andet og det fremmede kan *berøre* os fordi sproget er i stand til at tale med en egen stemme, og give form til det, som ikke kan siges med de ord vi ellers er vant til at benytte os af.

Modstanden bliver ikke bare modstand, men en besindelse på noget vi ikke kan ignorere, en udsat eksistens, den anden

Litteraturen bliver her til et spørgsmål om gå i forbindelse med andre kroppe, andre kræfter med henblik på at forstærke nye muligheder for liv – et etik liv er et liv hvor øget berøring og relation forander vores erfaring og omgang. TV-mediet rummer ikke denne gæringsproces for berøring. Dokumentaren og eksperimentalfilm kan, og flere af Coetzee's bøger er også blevet sammenlignet en klippekunst vi kender fra denne genre. Coetzee's modstand kan derfor ikke formuleres i traditionelle humanistiske termer, men udtrykker intensiteten ved et overset element ved vores eksistens. Og litteraturens opgave

bliver noget andet og mere end den at vise respekt for den anden, solidaritet med de undertrykte. Litteraturen lever og ånder (som menneskets bevidsthed) af en *fremmedhed* som er den impuls der former vores liv og herigennem tilbyder den nye muligheder for tænkning og dermed liv. Besindelsen på det vi ikke kan ignorere, er hos Coetzee ofte beskrevet med et ukendt syn der forener såret med skønheden.

Hos Coetzee er brutalitet, i modsætning til krimilitteratur og TV-nyheder, ikke noget der stiger og falder i forhold til en dramatisk spændingskurve. Det menneskelige drama er grundlæggende det samme og det udspringer sig på en brutal baggrund midt i en utrolig stilhed. Coetzee skaber figurer der ikke har brug for ironien, i stedet udtrykker de en *radikal passivitet*, en art aktiv opmærksomhed, en slags ikke-handlen, en passivitet der ikke reducerer handlingen til et spørgsmål om mål, profession, behov, men hvor handlingen forstås som evnen til modtagelighed for det, der sker med én. Hans romanpersoner oplever på én gang afmagt og en forløb-følelse over alting. Personernes modstand tager netop ofte udgangspunkt i *afmagten* og herigennem trænger tankens egen uformåen sig på: Noget der ikke kan genkendes, som ikke passer ind i sproget, som ikke kan rummes, besiddes eller beskrives i et billede. Midt i hverdagens stilhed, midt i banalitetens udhviskede ørken opstår de møder der antænder tanken.

Hos Coetzee er brutalitet, i modsætning til krimilitteratur og TV-nyheder, ikke noget der stiger og falder i forhold til en dramatisk spændingskurve. Det menneskelige drama er grundlæggende det samme og det udspringer sig på en brutal baggrund midt i en utrolig stilhed. Coetzee skaber figurer der ikke har brug for ironien, i stedet udtrykker de en *radikal passivitet*, en art aktiv opmærksomhed, en slags ikke-handlen, en passivitet der ikke reducerer handlingen til et spørgsmål om mål, profession, behov, men hvor handlingen forstås som evnen til modtagelighed for det, der sker med én. Hans romanpersoner oplever på én gang afmagt og en forløb-følelse over alting. Personernes modstand tager netop ofte udgangspunkt i *afmagten* og herigennem trænger tankens egen uformåen sig på: Noget der ikke kan genkendes, som ikke passer ind i sproget, som ikke kan rummes, besiddes eller beskrives i et billede. Midt i hverdagens stilhed, midt i banalitetens udhviskede ørken opstår de møder der antænder tanken.

Coetzee's litteratur er noget så sjældent som en lidenskabelig tanke der plager læseren fra start til slut

Coetzee's litteratur er noget så sjældent som en lidenskabelig tanke der plager læseren fra start til slut. Modstandens opmærksomhed handler om at kunne være skævt uden at tage morfin, at være fuld på rent kildevand, som Henry Miller formulerede det. Vil man forstå palæstiensernes kamp i disse dage er det en god idé at forstå hvordan og hvorfor modstand ofte vokser frem af afmagtens affekt. Her er Coetzee et godt sted at starte.

Coetzee's romanpersoner må dagligt begynde forfra, livet giver ikke sig selv, og det er ikke sikkert at man kan fortsætte. Dagligt må de lade batterierne op og det mentale stof spirer fra en anden forbindelse mellem mennesker og dyr, mellem mennesker og planter. Coetzee har placeret sine personer ved verdens begyndelse: De er mineraler og udtrykker nye måder at føle på. Sygdom, dyr, virus – det er materiens variationer der forbinder den minerale væren med det kommende menneske uden at dette nye menneske ekspliciteres.⁷ Coetzee's opmærksomhed på resterne, på slagget, det ødelagte, dyrenes brummen, er en del af et oprør mod det som den danske forfatter Solvej Balle har kaldt for Tingenes planet.⁸ I *landets hjerte* udforskes

et mentalt landskab hvor alle materiens variationer (insekter, undervandsoplevelser og jordens lag) beskrives så tilpas elaboreret at der midt i grusomheden (historien handler bl.a. om en datter der udsættes for incest, 'out there in the bush') opstår et positivt undersøgende præg, et skin af noget der ligner omhed – ikke-liv og liv der mødes.⁹

I HISTORIEN OM MICHAEL K. møder vi den arbejdsløse gartner K. der slæber sin mor på en trækvogn gennem et krigshærgnet Sydafrika.¹⁰ K. er ikke i kontakt med krigen, men da han til sidst pågribes, fornemmer vi at han ikke kan undrage sig krigens spil, men hans faste, hans rolige insisteren på ikke at spise under indlæggelsen på det lokale hospital, fungerer som en modstand. Den mineraliseret væren er forskellens kraft. De nye bånd mellem K. og planter er ingen romantik, men en undersøgelse af nye måder at se, høre og lugte på. Verden flyder altid over med mere, end hvad der kan repræsenteres i tanken. K.s faste er også en del af hans begær efter at forsvinde. Hans totale uansvarlighed rummer anvarets mulighed på et andet plan: Hans insisteren på at trække tempoet ud af alting, mod dem der taler til ham.

Jernalder er et frontalangreb på al ressentiment, på nag, og de nye tiders puritanisme

Hos Coetzee er det aldrig et spørgsmål om «hvad», men om «hvordan» et menneske med en særlig baggrund oplever en dødelig sygdom, en voldelig politisk undertrykkelse, at begribe dette helt fremmede uden symbolik og allegoriske greb. Coetzee's personer er «*unfit for these times*» (uegnet til disse tider) som han skriver. Også den kræftsige akademiker Mrs. Curren fra romanen *Jernalder*, en kvinde der ledsager sin stuepige til en *township* hvor de overværer stuepigens søns død, også hun kæmper med at være egnet til disse tider. Ligesom K. er hun usikker på forholdet mellem mennesker og dyr og i det hele taget hvad der udgør de såkaldt 'menneskelige bånd'. Et sted siger hun: «Jeg er langt borte, det er jeg, sagde jeg, fjern og svag. Ikke desto mindre er jeg bange for, at jeg kender kammeratskabet alt for godt. Tyskerne havde kammeratskab, og japanerne havde det, og spartanerne. Shakas impier havde det givetvis også. Kammeratskab er intet andet end døds mystik, drab og død i forklædning som det De kalder et bånd (hvilket bånd? Et kærlighedsbånd? Det tvivler jeg på.)»¹¹

Jernalder er et frontalangreb på al ressentiment, på nag, og de nye tiders puritanisme. Denne tone bliver trukket endnu mere skarpt op i *Vanære*, nok Coetzee's mest ubehagelige bog.¹² Her som i andre bøger er det skammen der, i lighed med den franske filosof Gilles Deleuze, skaber kraften for den etiske opmærksomhed, men også for transformation af selvet. For fælles for alle Coetzee's bøger er menneskets begær efter at forsvinde, at træde hen på siden af livet og lade det flyde, uden at stoppe det: at blive uomærlig. Men samtidig ønsker disse personer at blive berørt, at bekræfte andre livsenergi.¹³ Men det er som om at disse personer siger: Livet i mig bærer ikke mit navn, som om at selvet er det som må dø for at nye møder og dermed nye kollektive kræfter kan opstå.

© norske LMD

Totalitært 68-opprør?

BOK: Kampen om 68-opprørets eftermæle raser for fuldt i Tyskland.

Var studentbevægelsen i Tyskland på 1960-tallet «autoritær»? Ja, det er sikkert og visst. Det er omkvedet som den tyske offentligheden er tutet orene fulle med i anledning markeringen av 40-årsjubileet for mai 68. I bunn og grunn hadde disse oppvigerne en sans for vold som var akkurat like ødeleggende som nazistenes. Målet var å ødelegge demokratiet. For en lykke at de mislyktes!...

En bok tjener som referanse for denne kllisjeen: *Unser Kampf (Vår Kamp)*. Forfatteren, Götz Aly, har hittil utmerket seg med seriøse verk om Det tredje rike, som fremdeles vekker diskusjon. Mens han studerte journalistikk i Vest-Berlin sluttet han seg i 1970 til en venstreside-radikal gruppe som stort sett drev gatelangs. I 1972-1973 var han aktiv i Rote Hilfe.¹ Han ble snart klar over at dette «revolusjonære» sporet bare forsterket illusjoner og ødela for hans personlige ambisjoner. Dette er grunnlaget for et tilbakeblikk

mer preget av oppgjør med tidligere medarbeidere enn av (en relativ) objektivitet.

Tittelen, *Unser Kampf*, vekker i seg selv til polemikk. I likhet med nazistene fant de venstreorienterte «glede ved vold», hevder Aly. Felles var også behovet for å beundre «ledere», og de «forakket pluralisme». På begge sider finner man en «antiborgerlighet» og stigmatisering av «tvilsomme» studenter og professorer. Ingen sosiale endringer kom ut av denne «opposisjonen», som ikke bare var «utenomparlamentarisk», men også «antidemokratisk», stadig ifølge Aly.

UNSER KAMPF VILLE bare vært nok fornektenne vitnemål om det ikke var for at den er skrevet av en anerkjent essayist. Det er nok auren fra denne intellektuelle strålekranse som har tilskyndet at verket heves til skyene av tyske regjeringsinstitusjoner. De foretrekker åpenbart – i egen interesse – en didaktisk avledningsmanøver om mai 68 overfor dagens unge, i stedet for å oppmuntre til historisk fordypping i epoken.

Med tillatelse fra forlaget Fischer er *Unser Kampf* innlemmet i litteraturlista til Sentraltjenesten for politisk utdanning. Det er en offentlig institusjon som i hoved-

sak retter arbeidet sitt mot ungdom. Boka er nummer fire på lista, og presentasjonen slutter slik: «Analysen av kildene får Aly til å trekke den slutning at «bevegelsen» fra 1968 utgjør en sein, spesifikt tysk grein av det 20. århundres totalitarisme.»

At det forslitte begrepet «totalitarisme» blir brukt som skremmebilde på alle ekstremismer og deres apostler, er i og for seg ikke et uærlig propagandaspill fra enhver stat som er bygd på demokratiske prinsipper. Men det er viktig at argumenter gir et utvilsomt belegg for at noe skal

karakteriseres som «totalitærisk». Var den «totalitær», studentmassen som ble en del av den politiske protesten i 60-åra? Norbert Frei, som er professor i samtidshistorie ved universitetet i Iena, mener tvert imot at selve motoren i opprøret på alle felt var en frihetstrang, fra USA til Tsjekkoslovakia og Polen.

Bestrebelsene på å diskreditere studentkampene i 1968 er for Frei en manøver som er uakseptabel for en historiker. Det er riktig at «de ledende ideologene for opprøret» gjerne ga uttrykk for en viss «fanatisme», medgir han. «Men det var ikke der motivasjonen for bevegelsen som helhet lå, og det var heller ikke «fanatisme» som drev den framover. 17. mai 1968 tok mer enn 70 000 studenter del i en «marsj mot Bonn. Denne marsjen hadde ikke som mål å knuse institusjoner, men å hindre den varslede avstemmingen om «unntakslover» som ble oppfattet som en trussel mot de demokratiske frihetene.

Lionel Richard. Oversatt av L.H.T.

¹ Den Rote Hilfe-organisasjonen det her er snakk om ble opprettet i 1970 av blant annet det tyske kommunistpartiet (KPD), etter mønstret av tidligere organisasjoner som ga rettshjelp og annen støtte til den utenomparlamentariske opposisjonen i Vest-Tyskland. Overs. ann.

¹ Udgivet som to essaysamlinger: *Stranger Shore. Essays 1986 – 1999* (Vintage, 2002) og *Inner Workings. Essays 2000 – 2005* (Harvill Secker, London, 2007).

² J.M. Coetzee, *Disgrace, Secker & Warburg*, 1999. Dansk: *Vanære* (Hekla, København, 2000), norsk: *Vanære* (Cappelen, Oslo, 2001).

³ Dominic Head, «A Belief in Frogs», i J.M. Coetzee *and the Idea of the Public Intellectual*, Ohio University Press, 2006, s. 100.

⁴ Iris Murdoch, «Mod tørhed – Et polemisk udkast» i *Den blå Port*, Tidsskrift for litteratur, 15/16-1990, s. 48.

⁵ De amerikanske forfattere Thomas Pynchon, Don DeLillo, David Foster Wallace er alle eksempler på forfattere der har forsøgt at bekæmpe ironien og skabe en anden stemme. Førstnævnte brugte ironien til at bekæmpe halvtræsernes borgerlige tomhed og det spirende kontrolsamfund efter anden verdenskrig. DeLillo har forsøgt at bekæmpe ironien gennem konsumkulturens sprog, mens Foster Wallace forsøgte at skabe empati gennem en undersøgelse af språkernes hos det hybride menneske.

⁶ Paulo Virno, *A Grammar of the Multitude*, Semiotext(e), Los Angeles, 2002, s. 32.

⁷ «Den minerale væren» anvendes af den italienske filosof M. Perle. Emnet er blevet taget op af Carsten Juhl der skriver: «Med forfaldet følger interessen for et nyt daggy, en ny appel fra verden, hvor det organiske lætleskab erstattes af en mineralsk relation til verden» [...] «Det er naturligvis en anden slags liv, det der emner sig ved svulv og bakterier, men det behøver ikke at være mere skræbeligt og mindre livsdueligt.» Carsten Juhl, *Globalestetik*, Billedkunskolernes forlag, København, 2007, s. 30.

⁸ Solvej Balle, *Frydendal – og andre gidster*, Gyldendal, København, 2008.

⁹ J.M. Coetzee, *In the Heart of the Country*, Vintage, London, 1977. Dansk: *Landets hjerte* (Hekla, København, 1986). Norsk: *I det mørke landet* (Cappelen, Oslo, 1985).

¹⁰ J.M. Coetzee, *Life & Times of Michael K.*, Secker & Warburg, London, 1983. Dansk: *Historien om Michael K.* (Hekla, København, 1984). Norsk: *Michael K. hans liv og hans tid* (Cappelen, Oslo, 1984).

¹¹ J.M. Coetzee, *Jernalder* (Age of Iron, 1990), Hekla, København, 1990, s. 142.

¹² Om denne bog, se Alexander Carnera, «Krisens mulighed», norske *Le Monde diplomatique*, april 2004.

¹³ Etik som en emental økologi om selvets bæredygtighed har ulivsløst fremtiden for sig og Coetzee's idé om litteratur kan læses i denne retning. Se Rosi Braidotti, «The Ethics of Becoming-Imperceptible», i Deleuze & Philosophy, Edinburgh University Press, 2006, s. 153.